

elvesztett benne egy mestert, a tudomány egy csillagát, az erkölcsi emelkedés világa egy embert, a szó legmélyebb értelmében igazi és feddhetetlen embert, egy igaz embert.”

Az idézetek a következő helyekről valók:

Szóllósy András (szerk.): *Bartók Béla összegyűjtött írásai*, I, Bp., 1966, 756., 604., 751. és 653., 66. 596. Demény János (szerk.): *Bartók Béla levelei*. Bp., 1976, 152., 147., 443., 490., 210., 530., 590., 227., 238–239., 244–245., 259–260. Brăiloiu, Constantin: *Journal de Genève*, 1945, X. = *Schweizerische Musikzeitung*, 1948. III., 92–94.

1981

Változó fényekben

Bartók alakja ma úgy él világszerte az emberek tudatában, mint a nemzetek feletti emberi szolidaritásnak, a meg nem alkuvó politikai tisztaságnak, a kristálytisztá jellemnek példaképe. Zenéjét az elementáris emberi élmények példátlanul sűrített megnyilatkozásának érzik, s tudják, milyen felszabadító erőt jelentettek a kelet-európai népzene ennek a művészetnek kialakításában.

Mindig így volt ez, vagy a megértés csak nehezen és sokára törte át az értetlenség és félremagyarázás betonfalait? Most nem a tömegek értetlenségére gondolunk az új hangzásokkal szemben, sem a magyar közönség népdaltól való idegenkedésére, de még csak nem is a magyar, román és szlovák dilettánsok támadásaira Bartók tudományos megállapításai miatt. Ez mind az értetlen megnyilatkozása a mindenkor újjal szemben. De az értők, a műveltek, az új hívei, a nemzetközi elit vajon mindig egyértelműen állt-e Bartók mellé?

Tudnunk kell, hogy a nacionalizmus vádja kezdettől fogva feje fölött lebegett. Petranu támadására francia és német zeneszerek helyeseltek: látatlanban is elhitték, hogy egy magyar zenész, ha népdallal foglalkozik, csak irredenta-sovinisza lehet. Sztravinszkij állítólagos kijelentése, hogy Bartók népdalkutatása „egy nagy ember nagy tévedése”, még aránylag enyhe vád. De a hitleri időkben már egyenlőségjelet tettek a népdalkutatás és a „völkisch” politika közé a modern zene teoretikusai. S ami-

kor már köztudomású volt Bartókról, utolsó éveinek kinyilvánított antifasiszta magatartásából, mennyire tarthatatlan ez a vád, akkor is még visszatér Adorno írásában. Őt meghökkenti Bartók kijelentése, hogy népzeneben gyökerező művészete nem lehet tartósan atonális. „Csodálatos mondat – írta Adorno – annál a Bartóknál, aki mint személyiség minden völkisch csábításnak tévedhetetlenül ellenállt, és száműzetésbe, szegénységbe vonult, amikor a faszizmus Európát végigpusztította.” Vagyis a népi szellemű és tonális zene (1956-ban) még mindig egyenlő a fasizmussal.

Ez az álláspont csak az ezoterikus-individualista magatartást ismeri el a faszizmus ellentétének. Mert elhiszi a faszizmusnak, hogy valóban „völkisch”, népi. Holott éppen a nép megtagadása, diktatúra a tömegek elnyomására. Aminek igazi ellentéte nem az elszigetelt egyén magánya, hanem az elnyomott tömegek embersége.

Jellemző viszont, hogy az ötvenes évek magyar művelődéspolitikája, amelynek hangoztatott elve a közösségi zene lett volna, azért zárta ki Bartókot a magyar zeneéletből, mert zenéje atonális.

Az elnyomott tömegek emberségét azonban, úgy látszik, nehéz felismerni. Azért állítják sokan szembe a népi-nemzetit az általános emberivel. Különösen akkor, amikor értékek elismeréséről vagy problémák vállalásáról van szó. Ilyenkor jó az „általános emberi problémákra” hivatkozni, amelyek távol vannak tőlünk, hogy ne legyünk kénytelenek vállalni őket ott, ahol legközelebb vannak hozzánk. Így lehet az általános emberi problémákra hivatkozva minden emberi probléma elől elzárkózni. Kivéve, ha valaki Albert Schweitzerként elmegy Afrikába kórházat alapítani négerek számára. Ezt azonban kevesen teszik meg.

Bartók megtette a maga területén. Először továbbment magyaroktól szlovákokhoz és románokhoz, mert azok is itt voltak körülötte. Azután továbbment arabokhoz és törökökhöz, akik már távolabb estek tőle. Utolsó éveiben, halálos betegen a román és jugoszláv népzene kiadására feszítette meg maradék erejét. Mindez ma már közismert tény. Mert Bartók alkotó zseni volt, s a zseni előbb-utóbb kivívja magának az elismerést és a megismerést.

De ha nem lett volna zseni? Ha ugyanilyen jellem ugyanilyen törekvésekkel, ugyanilyen tudományos tárgyilagossággal csinálta volna mindezt, kapott volna vajon föloldozást? Hiszen még a zseni, Bartók is milyen nehezen kapta meg! S most egy pillanatra ugorjunk át a mába: ha kis emberek, mondjuk, táncházat csinálnak, s ott a magyar táncok mellett ugyanolyan élvezettel táncolják a román és délszláv kólót is, vajon nem kíséri őket helyenként idegenkedés? Sőt gyanakvás?

Bartók jó néhány kortársa és utódainak nagy része a szélsőséges individualizmus kifejezője akart és akar lenni. Kétségtelen, hogy ez is a 20. század szelleméből következik, ez a század egyik hangja. Bartók és társai a közösségi művészetet vallották életük céljának, s ugyanúgy kétségtelen, hogy ez is a 20. század szelleméből fakad; ez a század másik hangja. Mindkét magatartás többször felbukkan a művészet történetében. A népdal megtermékenyítő hatását Walter Wiora, a kiváló nyugatnémet zenetudós több szerencsés pillanatban állapítja meg: a reneszánsz nyugati polifón kórusirodalomban, németeknél Haydn-tól Weberig, oroszoknál Muszorgszkij, magyaroknál Bartók körül. S ha ezeket a „pillanatokat” megismételhetetlennek tartja is, éppen olyan jól látja, hogy „Schönberg és Alban Berg történelmi pillanata is rég elmúlt; feltarthatatlan az a folyamat, amelyben egy stílus, amely a zenének és az embernek egy gyöt-

relmes peremhelyzetéből keletkezett, kihűlt anyaggá változott, amivel zeneszerző-növendékek fagyos-szárazon foglalkoznak". Mindenesetre jól látja a világ népzeneinek nagyvonalú elemzése után, hogy „Bartók *Mikrokosmos*-ának zenei világképe megfelel a zenetudomány mai világképének". És a népdalból megújult zene csúcsai közé sorolja a bécsi klasszikusok szimfóniái mellett Bartók hegedűversenyét, amit Boulez még a hatvanas évek elején is azok közé sorolt, amit nem tart remekműnek.

Évekkel ezelőtt közölte a *Le Monde* a legnagyobb párizsi hanglemezkölcsönző vállalat jelentésének adatait: amelyek szerint a nagy klasszikus mesterek, Beethoven, Mozart, Bach után a legnagyobb számmal rögtön Bartók következik, s csak nagy távolságban utána kortársai, Schönberg, Webern, Sztravinszkij. Úgy látszik, egyre szűkebb körben hatnak a félremagyarázások. A közönség kezdi kihallani a *közösség hangját* egy megalkuvás nélkül újító művész merészen egyéni alkotásaiból.

1981

Kodály, a tudós és tudósnevelő

Egy alkotó pályájának jelentősége azon mérhető le, mit talált maga előtt és mit hagyott maga után. Mit talált maga előtt a tudós és művész Kodály pályája indulásakor? A népdal ismeretlen volt nemcsak a műveltek és kevésbé műveltek előtt, hanem jóformán ő maga előtt is. Itt-ott falusi emlékek, diáktársainak egy-egy dala hozott valami hírt egy más zenei világról, de lényegében nem ismerte azt. Inkább csak élt benne a sejtetem, hogy valami másnak kell lennie azon kívül, amit mindenki tud és énekel. Nem volt jobb a helyzet a magasabb magyar zene területén sem. Magyar zenetörténet, úgy látszott, nincs más, csak amit a 19. század néhány nagy zenésze alkotott. Régi idők dallamai szétszórta, alig hozzáférhető kéziratokban, egykorú kiadványokban könyvtárak mélyén lappangtak. Legtöbbjük még ismeretlenül várt a feltárára. A zenész hagyomány nélkül, magára hagyva volt kénytelen alkotni, a tudósnak, akit népe zenei kultúrájának megismerése vonzott, egyedül kellett elindulnia egy ismeretlen világba fölfedező útra.

A művész magából is világot tud teremteni, ha zseniális; a tudósnak a zsenialitás mellett legalább annyira szüksége van az alapos képzettségre is. Nagy szerencséje a magyar zenetudománynak, hogy a fölfedező útra induló Kodálynak megvolt ez az alapos fölkészültsége. Ő nemcsak a bölcsészkaron szerezte meg a Zeneakadémia mellett tudományos képzettségét, ahol magyar-német szakon irodalomtörténetet és nyelvészetet ta-